

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРЕДМЕТУ ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ З ІНШИМИ ГАЛУЗЯМИ ЗНАНЬ

У статті аналізується точка зору вчених щодо місця, ролі, змісту та предмету фінансових розслідувань серед інших галузей знань. Проводиться порівняння щодо предмета фінансових розслідувань та фінансового контролю, економічної безпеки та економічної теорії. Сформульовано визначення ключових понять.

Ключові слова: фінансові розслідування, фінансовий контроль, економічна безпека, економічної теорії.

Постановка проблеми. Для ефективного виявлення і розслідування злочинів, пов'язаних з рухом кримінальних фінансів, необхідним є проведення спеціалізованого аналізу фінансової інформації, що здійснюється за особливою методикою, яка в розвинених країнах отримала назву фінансові розслідування. Поряд з цим, нерідко різними фахівцями щодо фінансових розслідувань неправильно оцінюється та визначається зміст, що потребує порівняльного аналізу з іншими напрямками та галузями знань.

Аналіз досліджень та публікацій. На актуальність проблеми економічної безпеки як пріоритету державної політики вказують численні теоретичні дослідження й узагальнення як вітчизняних учених, зокрема таких, як: З. Варналій, Б. Данилишин, Я. Жаліло, А. Барановський, В. Бойко, В. Геєць, О. Гойчук, Б. Губський, М. Корецький, В. Мунтян, О. Кириченко, Т. Ковальчук, Б. Пасхавер, Ю. Пахомов, П. Саблук, О. Скидан, Т. Тишук, В. Шлемко, Л. Яремко, так і зарубіжних учених – А. Алтухова, К. Баррета, І. Богданова, С. Глазьєва, А. Городецького, Ю. Одума, Г. Столярова, Н. Фурса та інших. Намагання проаналізувати зміст фінансових розслідувань мало місце у роботах вчених: Н. А. Піменова [1, с. 24-30], Е. А. Кондратьєвої, А. Р. Горюнова [2, с. 20-23], а також А. В. Дедкова [3].

Метою статті є проведення аналізу наукової думки щодо місця фінансових розслідувань серед інших напрямів та галузей знань.

Викладення основного матеріалу. Міждисциплінарний характер фінансових розслідувань доречним є розпочинати з розкриття окремих аспектів цієї діяльності [2, с. 20-23].

Економічний – виявлення економічного механізму вчинення порушень; оцінка шкоди наслідків конкретного порушення; розробка рекомендацій для усунення економічних причин порушень.

Юридичний – кваліфікація конкретного порушення; вивчення законодавства на предмет уникнення відповідальності за вчинення порушень тощо.

Криміналістичний – процес збору, закріплення і вивчення матеріалів (доказів порушень); методологія і методика збору, закріплення і вивчення матеріалів (доказів порушення).

Кримінологічний і психологічний – виявлення психологічних особливостей осіб, які вчинили порушення у фінансовій сфері; заходи профілактики порушень у фінансовій сфері.

На нашу думку, за такого підходу до розгляду фінансових розслідувань втрачається окремий та особливий предмет фінансових розслідувань, як наукового напрямку. У концепції Е. А. Кондратьєвої і А. Р. Горюнова предмет розпилюється за предметами інших наук. Так, кваліфікація діянь входить до предмету кримінального права; методика збору, закріплення і вивчення доказів – до предмету криміналістики та кримінального процесу; психологічні особливості злочинців – до предмету психології і кримінології.

З нашої точки зору, таке поєднання часток предметів інших наук, об'єднуючи їх гаслом боротьби з фінансовими порушеннями, має механічний характер, і користь такого поєднання для практичної діяльності та розвитку науки викликає обгрунтований сумнів.

Найбільш близьким до розуміння фінансових розслідувань як спеціалізованого на виявленні та фіксації фінансової складової проти-

правної діяльності економічного аналізу є позиція Т. М. Дмитренка [4]. Т. М. Дмитренко пропонує оригінальну концепцію, що базується не лише на принципах економічної науки, але й на значному філософському фундаменті. Згідно концепції Т. М. Дмитренка, предмет фінансових розслідувань – це «несоответствующая объективной природе права и этическим, нравственным нормам свободная разумная деятельность людей, связанная с неправомерным отчуждением собственности, созданной трудом человека с целью удовлетворения его потребностей» [4, с. 4].

Необхідно також зазначити, що фінансові розслідування недоречно обмежувати неправомірним відчуженням власності, до предмету може входити фінансова складова й інших злочинів.

У зв'язку з розглянутими проблемами наукового аналізу фактично відсутні обґрунтовані аргументи проти зазначеної вище позиції про те, що фінансові розслідування є певним науковим фантомом, що не має життєздатності ні до практики, ні до науки, оскільки явище, що стоїть за ним, вичерпним чином описано та розробляється в межах інших категорій економічних та юридичних наук.

Для спростування зазначеної точки зору доречним є розгляд питання: в межах яких сфер науки можуть досліджуватись питання по використанню знань прикладних економічних наук в практиці боротьби зі злочинністю?

З боку юридичних наук такими сферами можуть бути криміналістика, судова бухгалтерія та певним чином кримінологія. З боку економічних наук – фінансовий контроль, економічна безпека, економічна теорія.

Вивчення цієї кореспонденції доречно розпочати з контролю, оскільки як сфера практичної діяльності фінансовий контроль є одним із самих близьких і певним чином родовим явищем. В. М. Родіонова дає наступне визначення: «финансовый контроль – одна из функций системы управления финансовыми отношениями, основной задачей которой является отслеживание правильности функционирования этих отношений на уровне конкретного управляемого объекта с целью определения обоснованности и эффективности управленческих решений и степени их реализации, выявления отклонений, о которых целесообразно информировать органы, способные повлиять на улучшение ситуации» [5, с. 16]. Сучасна теорія фінансів розглядає фінансовий контроль

як форму реалізації контрольної функції фінансів, визначаючи його як сукупність дій та операцій з перевірки фінансових і пов'язаних з ними питань діяльності суб'єктів господарювання.

Система контролю складається з трьох основних ланок: державного фінансового контролю, недержавного аудиторського контролю і громадського контролю. Діяльність суб'єктів цих ланок базується на єдиній методології. У цілому діяльність фінансового контролю спрощено можемо звести до наступної схеми: перевірка на дотримання/недотримання норми (правил) – виявлення і фіксації відхилень (якщо вони є) – інформування суб'єкта, який спроможний вплинути на покращання ситуації.

Наведені положення ілюструють відмінності фінансового контролю від досліджуваного виду діяльності. Перед фінансовими розслідуваннями не стоїть завдання охопити всю сукупність фінансових потоків і фінансової інформації на предмет перевірки дотримання встановлених норм і правил. Перед фінансовими розслідуваннями стоїть більш вузьке завдання – шляхом проведення спеціалізованого економічного дослідження виявити та зафіксувати фінансову складову злочинної діяльності. Ця складова є відмінною від тих відхилень, що виявляються під час фінансового контролю: особливою складністю, умислом на здійснення і приховування слідів протиправної діяльності. Все це передбачає наявність у фінансових розслідуваннях як особливої методики, так і активного використання в ході їх проведення додаткових джерел інформації: розширених баз даних (Держфінмоніторинг), результатів оперативно-розшукової діяльності, слідчих розшукових дій тощо.

У зв'язку з викладеним, до сфери знань суб'єктів, які проводять спеціалізовані дослідження входять знання про закономірності побудови фінансів при вчиненні чи фінансуванні злочинів та закономірностях викривлення фінансової інформації при вчиненні злочинів і приховуванні їх слідів. Зазначені знання не можуть входити до сфери знань фінансового контролю як науки, оскільки не мають прямого зв'язку з фінансовим контролем як сферою практичної діяльності. Це положення багато чим пояснює відсутність у вітчизняній науці систематизованих знань за даним напрямом, у той час як стосовно відхилень від встановлених норм та правил напрацьовань є достатньо [6, с. 13-24].

Сформульована теза і її аргументація багато в чому протиставляються окремому науковому напряму, яке з однієї сторони наділяє фінансовий контроль правоохоронними функціями, а з іншої – вводить до складу суб'єктів фінансового контролю правоохоронні органи [7, С.93]. При цьому, серед функцій державного фінансового контролю виділяють правоохоронну функцію.

На наш погляд, вважати, що сучасна система фінансового контролю в Україні має правоохоронні функції є тотожним тому, що правоохоронні органи при виявленні та розслідуванні злочинів в сфері економіки здійснюють фінансовий контроль, і не коректним.

Сучасна вітчизняна система права та органів державної влади побудовані за іншими принципами. Лише правоохоронні органи наділені функцією з виявлення і розслідування злочинів. Контролюючі органи при виявленні інформації про злочин зобов'язані передати ці матеріали до правоохоронних органів. У свою чергу, правоохоронні органи не орієнтовані в загальному на пошук порушень фінансової дисципліни методами фактичного і документального контролю, а працюють з використанням наданого інструментарію оперативно-розшукових заходів та слідчих розшукових дій в іншій зоні відповідальності – боротьбі зі злочинністю.

Представники організованої та професійної економічної злочинності уникають відповідальності перед законом, так як вчинювані ними злочини характеризуються високою латентністю і виявити їх методами фінансового контролю досить важко, а іноді неможливо. Необхідно застосовувати спеціальні методики, використовувати розширені бази даних, ефективно проводити оперативно-розшукові заходи та слідчі розшукові дії, активно задіювати весь інструментарій.

Таким чином, співставляючи поняття «фінансовий контроль» та «фінансові розслідування» коректним буде наступне порівняння. Як фінансовий контроль виник в надрах бухгалтерського обліку, увібрав в себе та синтезував його досягнення у сфері контролю економічної діяльності, так і фінансові розслідування багато чим увібрали та використовують методи контролю, але виступають вже як окрема галузь знань, що має свій предмет, метод та специфічні методичні прийоми.

Наступне порівняння стосується взаємозв'язків «фінансових розслідувань» з наукою «економічна безпека».

Економічна безпека – це такий стан економічного суб'єкта, за якого посередництвом методів та засобів протидії негативному впливу небезпек та загроз забезпечується його економічна та інша стабільність, а також поступальний розвиток [8, с. 7].

До предмету економічної безпеки як науки (дисципліни) відносять існуючі і потенційні конфлікти, пов'язані з виробничими відносинами, а також шляхи, способи та сили, засоби і інструменти, що застосовуються, під час їх вирішення. Як економічна категорія, економічна безпека має два основних рівня: макрорівень та мікрорівень. Перший рівень визначає закономірності в сфері економічної безпеки таких суб'єктів як держава або регіон, а другий – суб'єкта господарської діяльності.

Необхідно також зазначити, що економічна безпека – це не лише захищеність національних інтересів, але й готовність та здатність інститутів влади створювати механізми реалізації і захисту національних інтересів розвитку національної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства [8, с. 12].

Криміналізація економічних відносин розглядається у якості однієї з основних загроз економічній безпеці України. Ефективна діяльність правоохоронної системи – це в свою чергу ключовий фактор, направлений на нейтралізацію цієї загрози.

Під економічною безпекою суб'єкта господарської діяльності розуміють такий його стан, при якому шляхом проведення відповідного комплексу заходів забезпечується гарантований захист від негативного впливу контрагентів (конкурентів, криміналітету тощо) на його економічний, технічний та фінансовий стан, а також досягнення конкурентних переваг [8, с. 22].

До першочергових загроз економічній безпеці підприємства відносять недобросовісну конкуренцію та протиправну діяльність злочинних формувань і окремих осіб. Фінансові розслідування шахрайств, що здійснюються службами внутрішнього контролю (аудиту), економічної безпеки, аудиторами консалтингових компаній виступають у якості одного з інструментів протидії цим загрозам.

У той же час, розглядати фінансові розслідування виключно як складову частину сфери знань економічної безпеки, є безпідставним. Вид практичної діяльності, що полягає в організації та проведенні аналізу фінансової інформації з метою боротьби зі злочинністю, має

характеристики, що виходять за межі відповідальності служб (підрозділів) по забезпеченню економічної безпеки як на макрорівні, так і на мікрорівні. Відповідно і в науковому плані фінансові розслідування необхідно розглядати як сферу наукових знань, що має свій самостійний предмет. Фінансові розслідування характеризуються конкретикою та мають яскраво виражений прикладний характер.

Окремий інтерес викликає взаємозв'язок фінансових розслідувань з економічною теорією. У межах економічної теорії достатньо давно розвивається напрям, що отримав назву «Економічна теорія злочинів та покарання». Узагальнюючи зміст цього напрямку, необхідно зазначити, що економічний аналіз в його межах здійснюється для вирішення завдань, які не можливо поєднати з напрацюванням методичного інструментарію для боротьби з конкретними злочинами. Перед цією теорією як сферою знань стоять інші завдання: по розробці економічної політики протидії злочинності та тіньовій економіці; оцінки тіньової економіки, її економічної сегментації; обґрунтування моделі поведінки злочинців; оцінки макроекономічних наслідків злочинної діяльності для суспільства; вивченню економічних механізмів, що використовуються злочинцями та їх вплив на економіку тощо.

Достатньо часто у якості метода отримання емпіричної інформації зазначена сфера наукових знань використовує соціологічні опитування та експертні оцінки. І що на перший погляд є парадоксальним – даний метод в умовах відсутності інших інструментів (як відомо з правоохоронної практики, їх діяльність суттєво відстає від сучасних схем, що реалізуються професійною економічною та організованою злочинністю) призводить до більш точних результатів, ніж методи прикладних наук. Методи економічної теорії дають більш об'єктивну картину злочинності, ніж методи криміналістики.

Сьогодні у практичній діяльності щодо протидії злочинності, де висока організація фінансової складової, достатньо складно базуватися лише на положеннях криміналістики. У той же час, наприклад, моделі А. А. Яковлева і Е. Л. Логінова пояснюють побудову фінансів злочинної діяльності в межах тієї або іншої схеми і за відсутності криміналістичної мети, можуть сприяти процесу розслідування.

Таким чином, доречним є наведення певної аналогії. У вітчизняній системі «наукових ко-

ординат» окремо від криміналістики виділяється судова медицина та судова психіатрія, з огляду чіткого розмежування предмету і специфічності завдань, пов'язаних з дослідженням людського організму і його психіки та заснованих на закономірностях хімії, нормальної та патологічної анатомії фізіології, психології та психіатрії. На нашу думку, сфера знань і практики, що нами вивчається, також має свій чітко обмежений предмет і специфічні завдання, пов'язані з дослідженням фінансової складової злочинної діяльності, що базуються на закономірностях економічних наук: фінансів, бухгалтерського обліку, економічного аналізу, банківської справи, оподаткування тощо.

Висновки. Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що виділену сферу знань і практики по використанню економічних знань та інформації у протидії злочинності, найбільш вдало, на наш погляд, характеризує словосполучення «фінансові розслідування». При цьому вони стають вже не просто словосполученням, а науковим терміном з певною системою знань. У зазначену систему знань повинні увійти закономірності злочинної діяльності, що виявляються, фінансові механізми вчинення або фінансування злочинів, приховування джерела доходів. Саме на основі цих знань можливим є розроблення ефективних методик виявлення та фіксації фінансової складової організованої злочинної діяльності, їх впровадження у систему протидії злочинності, зокрема, у діяльність правоохоронних органів.

Література

1. Пименов Н. А. Финансовые расследования: основные подходы / Н. А. Пименов // Вестник Финансовой академии. – 2003. – № 1 (25). – С. 24–30.
2. Кондратьева Е. А. К вопросу о выработке научного определения финансовых расследований / Е. А. Кондратьева, А. Р. Горюнов // Вестник Финансовой академии. – 2003. – № 1 (25). – С. 20–23.
3. Дедков А. В. Вопросы формирования института финансового расследования / А. В. Дедков // Финансовый менеджмент. – 2004. – № 2. – С. 98–103.
4. Дмитренко Т. М. Финансовые расследования : учеб.-метод. комплекс. для студентов V курса Ин-та эконом. безопасности, обучающихся по специальности 06.04.00 «Финансы и кредит». – М. : Финансовая академия при Правительстве РФ, 2004.

5. Родионова В. М., Шлейников В. И. Финансовый контроль: Учебник. – М. : ИД ФБК-ПРЕСС. 2002. – 320 с.

6. Крикунов А. В. Сущность, организация и перспективы финансового контроля в Российской Федерации : дис.... доктора экон. наук. / Крикунов А. В. – СПб, 2001. – 32 с.

7. Государственный финансовый контроль: [учебн. для вузов] / Степашин С. В., Столяров Н. С., Шохин С. О., Жуков В. А. – СПб. : Питер, 2004. – 557 с.

8. Герасимов П. А. Экономическая безопасность хозяйствующих субъектов: [учеб. пособ.] / Герасимов П. А. – М. : Финансовая академия при Правительстве РФ, 2006. – 378 с.

С. И. Лепский

Соотношение предмета финансовых расследований с другими отраслями знаний

В статье анализируется точка зрения ученых относительно места, роли, содержания и предмета финансовых расследований среди других отраслей знаний. Проводится сравнение относительно предмета финансовых расследований и финансового контроля, экономической безопасности и экономической теории. Сформулировано определение ключевых понятий.

Ключевые слова: финансовые расследования, финансовый контроль, экономическая безопасность, экономическая теория.

S. Lepski

Relation of the subject of financial investigations with other branches of knowledge

This article analyzes the scientific point of view about the place, role, content and subject matter of financial investigations, among other disciplines. Several specific aspects of financial investigations: economic, legal, forensic, criminological and psychological. Indicated that financial investigation is inappropriate to restrict illegal expropriation of property, the subject may include a financial component and other crimes.

Key words: financial investigations, financial control, economic security, economic theory.